

Parametrické změny – valorizace důchodů

Upozornění pro čtenáře: Tento text byl zpracován s cílem podat informaci o budoucím vývoji důchodového systému v případě, že budou provedeny vybrané parametrické reformy. Tyto parametrické reformy jsou pouze ilustrativní a nemají za cíl jakýmkoliv způsobem preferovat to či ono řešení nebo nástroj uvnitř důchodového systému. Konkrétní hodnoty zkoumaných parametrů byly pro účely provedení této analýzy zvoleny výkonným týmem. Výkonný tým předpokládá, že se k tomuto podkladu povede odborná diskuse, ze které vyplynou užitečné náměty na zdokonalení provedené analýzy.

V této části bude prozkoumán vliv valorizace na stabilitu důchodového systému. Budeme předpokládat, že jediným parametrem podléhajícím změně je tempo, kterým jsou každoročně zvyšovány vyplácené důchody. Změna způsobu valorizace je implementována počínaje rokem 2006. Ostatní parametry důchodového systému (věk a důchodový vzorec) se oproti základní variantě nemění. Změny ve valorizačním schématu nemění počet důchodců, ale ovlivňují vývoj průměrného vypláceného důchodu v čase a jeho prostřednictvím celkové výdaje důchodového systému.

Budou uvažovány tři alternativní varianty valorizace důchodů:

- Mzdová valorizace – důchody se zvyšují tempem shodným s růstem průměrné nominální mzdy
- Cenová valorizace – vyplácené důchody jsou každoročně zvyšovány o růst indexu spotřebitelských cen (CPI)
- Švýcarská valorizace – při uplatnění tohoto valorizačního schématu dochází ke zvyšování vyplácených důchodů o 1/2 růstu průměrné nominální mzdy a 1/2 růstu spotřebitelských cen

Při kalkulaci těchto scénářů byly s výjimkou valorizačního schématu použity stejné předpoklady jako v základní variantě. Věková hranice odpovídá současné legislativě (tj. postupné zvyšování věkové hranice na 63 let pro muže a bezdětné ženy) a úpravy v důchodovém vzorci zajišťující nezměněné relativní nastavení základní výměry a redukčních hranic, tj. indexace základní výměry a redukčních hranic podle růstu průměrné mzdy, čímž jsou zachovány jejich relace k průměrné mzdě. Obdobně jako v základní variantě, i zde projekce důchodového systému nezahrnuje důchody ozbrojených složek.

Výpočty byly provedeny s využitím demografické prognózy Přírodovědecké fakulty UK v Praze z roku 2003. Makroekonomické předpoklady analýzy základní varianty vycházejí z makroekonomického scénáře, který je součástí této sekce.

Tabulka 1: Vývoj základních makroekonomických ukazatelů (průměry za období)

		2004	2005-2010	2010-2020	2020-2030	2030-2040	2040-2050	2050-2100	2005-2100
Základní makroekonomické ukazatele									
HDP, s.c.	<i>růst v %</i>	4,0	3,6	2,8	2,2	1,6	1,4	1,7	1,9
HDP na hlavu	<i>růst v %</i>	3,9	3,5	2,7	2,2	1,7	1,6	1,8	2,0
Zaměstnanost	<i>růst v %</i>	-0,6	0,5	0,0	-0,3	-0,7	-0,7	-0,2	-0,3

Kvantifikovány jsou makrofinanční a mikrofinanční kritéria, která se počítají u všech zadaných variant důchodové reformy. Schéma modelu, který byl použit k analýze základní varianty a jejích parametrických úprav, je včetně stručného popisu jednotlivých bloků modelu k dispozici v sekci 2.3.

Výsledky po roce 2065 jsou založeny na demografické projekci, nikoliv na prognóze. Při interpretaci výsledků je nutné brát ohled na nejistotu demografických prognóz/projekcí, která se zvyšuje s prodlužujícím se časovým horizontem prognóz/projekcí.

Výsledky:

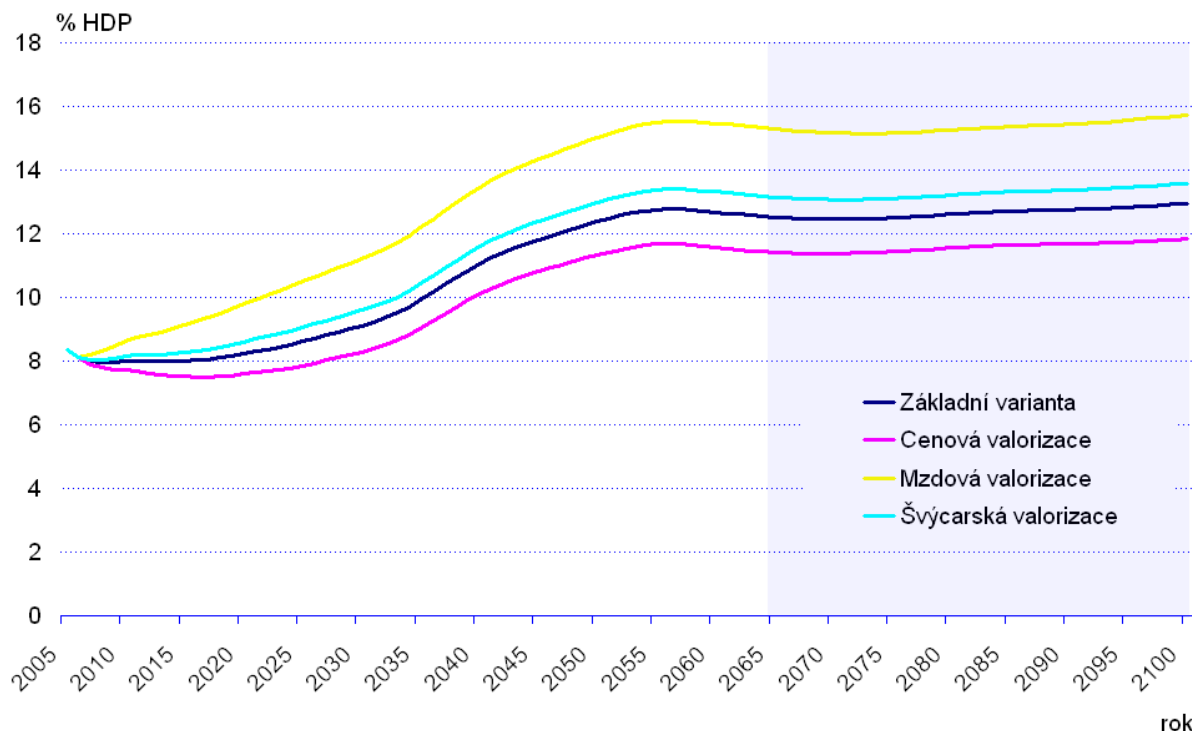
V textu budou komentovány jen nejdůležitější kvantitativní výstupy, které budou znázorněny formou grafů. Podrobné výsledky pro jednotlivé varianty valorizace lze nalézt v souborech Kritérií.

1. Makrofinanční kritéria

• Výdaje důchodového systému

Změny valorizačního schématu ovlivňují výdaje důchodového systému výlučně prostřednictvím dopadů do relativní výše vyplácených důchodů. Nemění se počet přiznaných a vyplácených důchodů, ani výše a náhradový poměr nově přiznaného důchodu. Rozdíly ve výši výdajů v jednotlivých valorizačních variantách lze plně vysvětlit porovnáním celkového náhradového poměru, který bude podrobně komentován v následujícím textu. Zde se omezíme na konstatování, že výdaje důchodového systému jsou pochopitelně nejnižší při nejméně štedré valorizační variantě, kterou je cenová valorizace. Naopak mzdová valorizace a švýcarská valorizace (při dané konstelaci cenového a mzdového růstu) zajišťují rychlejší růst vyplácených důchodů než základní varianta.

Graf 1: Celkové výdaje důchodového systému

Poznámka: Do roku 2065 jsou výpočty založeny na demografické prognóze, od roku 2065 na demografické projekci. Toto rozlišení je v grafu znázorněno barevným rámečkem a je použito pro všechny grafy v makrofinančních kritériích.

Při *mzdové valorizaci* rostou výdaje důchodového systému až na úroveň téměř 16 % HDP a přesahují výdaje v základní variantě o zhruba 3 % HDP. I při *švýcarské valorizaci* jsou výdaje

důchodového systému nad úrovní základní varianty. Konkrétně dosahují hodnoty cca 13,3 % HDP. Pouze *cenová valorizace* umožňuje dosáhnout jisté úspory ve srovnání se základní variantou. Pokud by byly důchody od roku 2006 valorizovány podle růstu cen, tvořily by dlouhodobě výdaje na důchody téměř 12 % HDP.

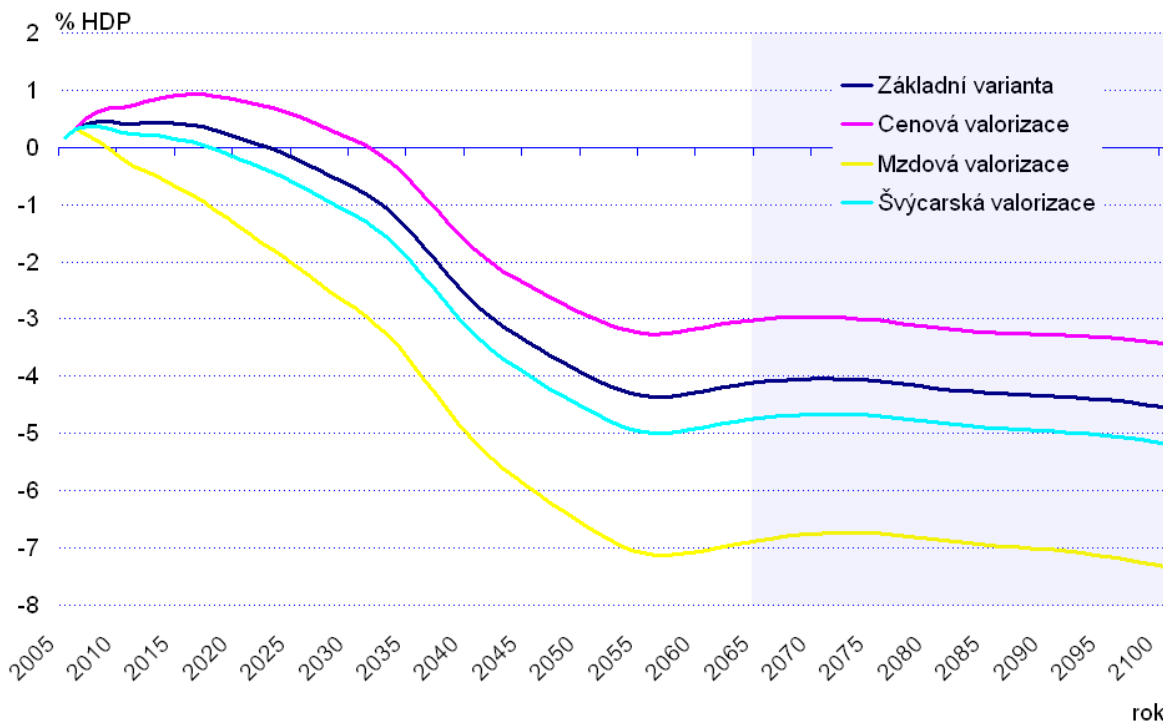
- **Příjmy důchodového systému a příspěvková sazba**

Příjmová strana důchodového systému se ve všech třech uvedených variantách neliší od základní varianty. Příjmy důchodového systému tak činí 8,4 % HDP při příspěvkové sazbě 28 %.

- **Saldo důchodového systému a kumulované saldo důchodového systému**

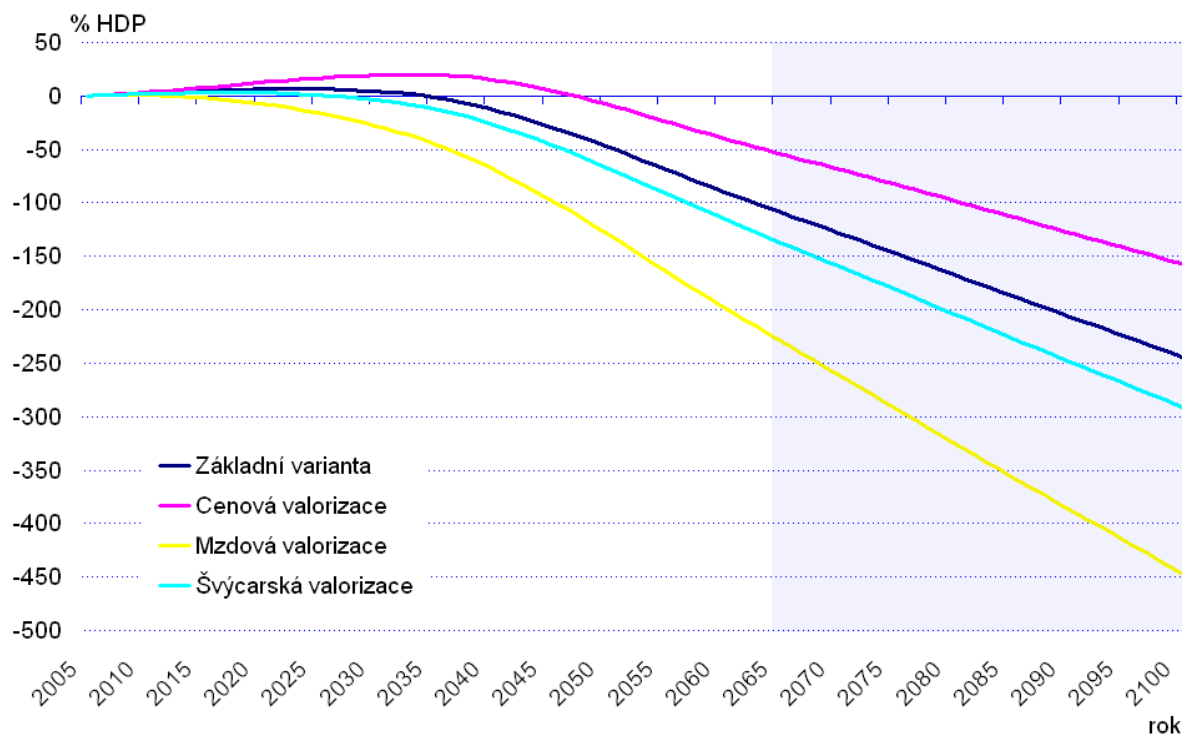
Při *mzdové valorizaci* se saldo důchodového systému přehoupne do deficitu již v roce 2009 a od tohoto roku je kumulován dluh systému, který lze na konci horizontu projekce vyčíslit na téměř 450 % HDP. Vysoký dluh systému je bezprostředním důsledkem vysokých dlouhodobých deficitů pohybujících se řádově, kolem 7 % HDP ročně. Taktéž při *švýcarské valorizaci* je dočasný polštář, vytvořený restrukturalizací pojistné sazby realizované v roce 2004, vyčerpán dříve než v základní variantě. Od roku 2017 bude důchodový systém vykazovat permanentní deficity. Jejich výše se dlouhodobě ustálí na úrovni mírně kolem 5 % HDP. Přebytky důchodového systému budou v této variantě vyčerpány v roce 2026, kdy se kumulované saldo systému dostane do červených čísel. Na konci roku 2100 dosáhne dluh důchodového systému 290 % HDP.

Graf 2: Saldo důchodového systému

Cenová valorizace oddaluje okamžik, kdy se dostane důchodový systém do deficitu, do roku 2031. Do tohoto roku vykazuje důchodový systém přebytky do 1 % HDP. Avšak v dlouhém období vykazuje i tato varianta vysoké deficity, které překračují 3 % HDP. Ani omezení růstu důchodů při aplikaci cenové valorizace tak nedokáže zabránit rychlému růstu výdajů po roce 2030. Do roku 2030 by byly nakumulovány přebytky ve výši 20 % HDP. Ty by umožnily financovat deficity důchodového systému do roku 2047. Avšak na konci horizontu projekce by byl vykázan dluh dosahující téměř 160 % HDP.

Graf 3: Kumulované saldo důchodového systému

• **Celkový náhradový poměr**

Na průměrný náhradový poměr působí řada faktorů, jejichž vlivy se mohou vzájemně posilovat nebo naopak kompenzovat. Průměrný náhradový poměr je tak nutné považovat za syntetický indikátor kondenzující efekty jako např. míra valorizace, struktura důchodů (řádné versus krácené), struktura populace (muži versus ženy, slabé versus silné generace), věk odchodu do důchodu (ovlivňuje dobu pobírání důchodu a tím i míru poklesu náhradového poměru jedince při nižší než mzdové valorizaci). V následujícím textu bude komentován pouze jeden izolovaný vliv, kterým je různá intenzita valorizace. Vedle toho je nutné si uvědomit, že v prvních dvou dekádách projekce tlačí na pokles náhradového poměru zejména zvyšování podílu trvale krácených důchodů (bližší komentář lze nalézt v Základní variantě v sekci 3.2) a prodlužování věku odchodu do důchodu.

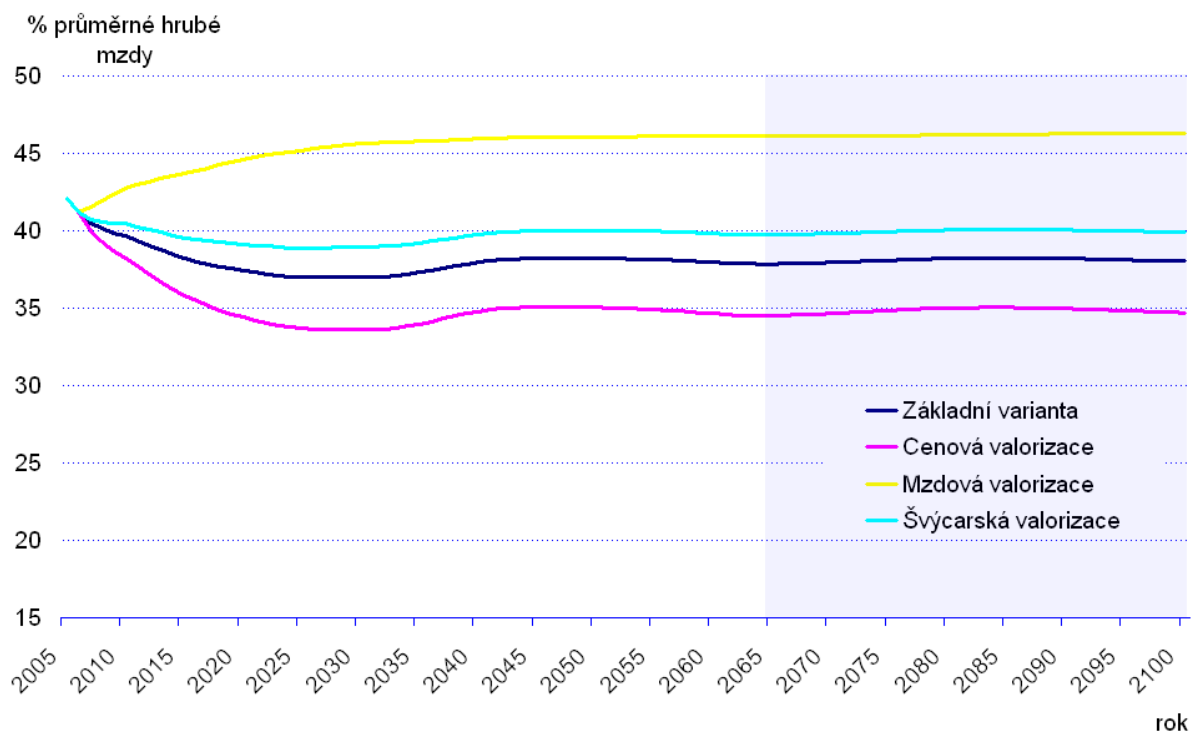
Při *mzdové valorizaci* se vyplácený důchod jednotlivce zvyšuje stejným tempem jako průměrná mzda¹ a jejich relace (náhradový poměr) se od okamžiku přiznání důchodu nemění. Vývoj celkového náhradového poměru v čase pak závisí na vztahu mezi průměrným vypláceným starobním důchodem a průměrným nově přiznaným starobním důchodem. Protože průměrný vyplácený starobní důchod je v ČR cca o 600 Kč nižší než průměrný nově přiznaný důchod (což je dáno nižší než mzdovou valorizací důchodů v minulých letech),

¹ Průměrná mzda v ekonomice je představována odhadem průměrné mzdy v národním hospodářství včetně podlimitních ekonomických subjektů (tj. podniků s méně než 20 zaměstnanci). Použity jsou údaje bez zahrnutí ozbrojených složek (z důvodu konzistence s výpočty důchodového systému, které nezahrnují příjmy z pojistného a výdaje na důchody ozbrojených složek). Údaje nejsou běžně publikovány, na vyžádání je ovšem poskytuje ČSÚ. Tento typ průměrné mzdy je úrovně poněkud nižší než průměrná mzda za podniky s 20 a více zaměstnanci, která bývá standardně uváděna jako průměrná mzda v ekonomice. Proto dosahuje průměrný náhradový poměr v naší analýze pro současné období o cca 3 p.b. vyšších hodnot než jsou dosud standardně publikované údaje.

vykazuje celkový náhradový poměr tendenci k růstu. Po uplynutí zhruba 40 let² se ustaluje na úrovni relace průměrného nově přiznaného důchodu očekávaného v roce 2005 a průměrné mzdy. Náhradový poměr je tak o cca 8,1 p.b. vyšší než v základní variantě a činí 46,1 % průměrné mzdy.

Cenová valorizace zaručuje příjemci důchodu nezměněnou reálnou hodnotu důchodu od okamžiku přiznání důchodu. Při této variantě valorizace náhradový poměr významně klesá a to až do roku 2026. To je způsobeno přirozenou obměnou důchodů, kdy ze stavu důchodů postupně mizí relativně vyšší důchody, které byly před rokem 2006 valorizovány více než podle růstu cen. Po roce 2031 se celkový náhradový poměr mírně zvyšuje s tím, jak do důchodu vstupují silné ročníky narozené v 70. letech. Příčinou zvýšení (a následné stabilizace) náhradového poměru je skutečnost, že nově přiznané důchody, jejichž výše se v souladu s konstrukcí důchodového vzorce odvíjí od průměrné nominální mzdy, nahrazují relativně nižší zanikající důchody, jejichž hodnota se v důsledku cenové valorizace v poměru k průměrné mzdě snížila. Celkový náhradový poměr se ustaluje na dlouhodobě rovnovážné úrovni cca 35 % průměrné mzdy. V porovnání se základní variantou je náhradový poměr o cca 3 p.b. nižší.

Graf 4: Celkový náhradový poměr

Švýcarská valorizace se z hlediska vývoje náhradového poměru nachází zhruba uprostřed výše uvedených valorizačních schémat. Z grafu 4 je zřejmé, že i v této variantě náhradový poměr nejprve mírně klesá. To naznačuje, že úpravy parametrů důchodového vzorce a valorizace uskutečněné před rokem 2006 zajišťovaly rychlejší růst průměrného důchodu, než parametry předpokládané v této variantě³. Celkový náhradový poměr starobních důchodů se

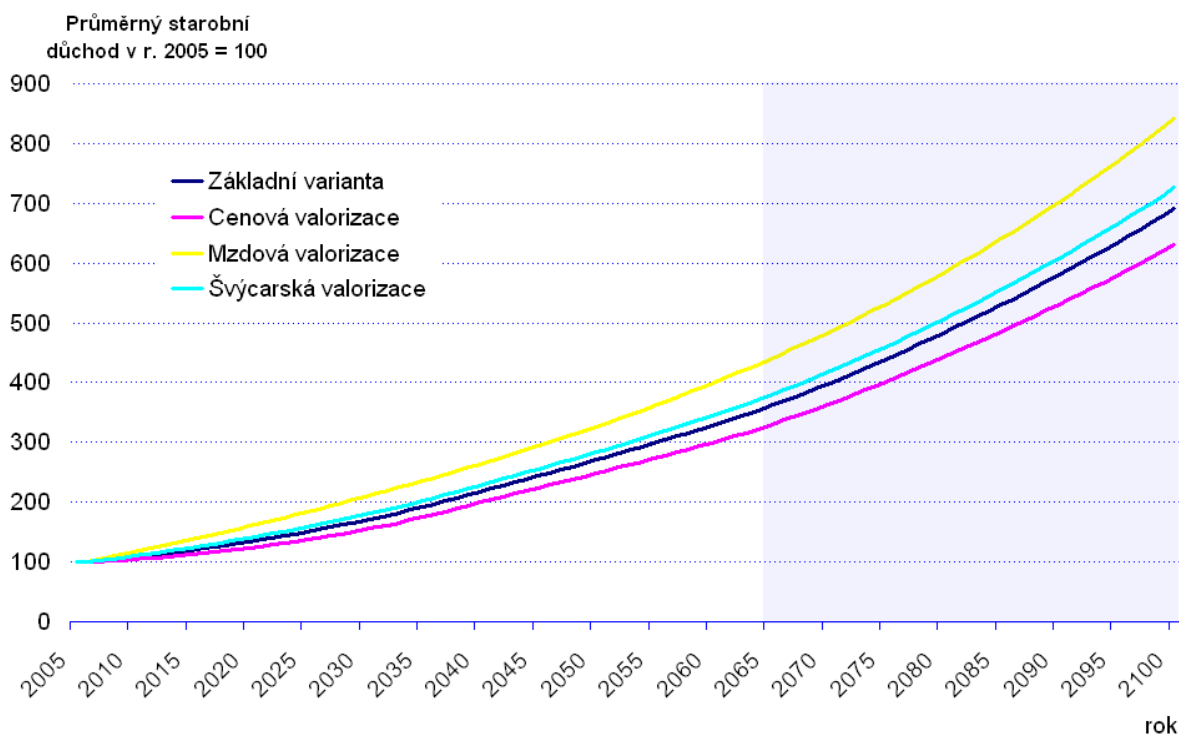
² Odhlédneme-li od změn ve struktuře důchodců (zejm. muži versus ženy), musí se z logiky věci celkový náhradový poměr ustálit v okamžiku, kdy zemřou poslední důchodci, jejichž důchod byl valorizován alespoň jeden rok méně než mzdově.

³ Tj. valorizace vyplácených důchodů o ½ růstu průměrné nominální mzdy a ½ růstu spotřebitelských cen a indexace parametrů v důchodovém vzorci (základní výměry a redukčních hranic) podle růstu nominální mzdy.

v dlouhodobém horizontu stabilizuje na úrovni kolem 40 % průměrné mzdy, což je o cca 2 p.b. více než v základní variantě.

Všechny uvedené způsoby valorizace udržují míru náhrady na poměrně vysoké úrovni – dlouhodobě ve výši alespoň 35 % průměrné mzdy. Tato skutečnost se odráží také na vývoji reálné hodnoty průměrného starobního důchodu, který zobrazuje následující graf (Graf 5). Za základ pro srovnání budoucího vývoje slouží reálná hodnota průměrného starobního důchodu v roce 2005. Je vidět, že valorizačně nejštedřejší varianta *mzdové valorizace* dokáže v analyzovaném období projekce nejvíce zvýšit hodnotu reálného důchodu – ten do roku 2100 dosáhne 8,4 násobku své hodnoty roku 2005. Zhruba sedminásobku dosahuje v závěru projekce reálný důchod v podání varianty *švýcarské valorizace*, která tak jen o málo převyšuje v tomto ukazateli *základní variantu*. Konečně i varianta *nejnižší cenové valorizace* nabízí poměrně vysoké zhodnocení reálného důchodu, který v závěru projekce dosahuje více než šestinásobku výchozí hodnoty.

Graf 5: Reálná hodnota průměrného starobního důchodu

Způsob valorizace má vliv pouze na budoucí vývoj úrovně vyplácených důchodů ve vztahu k průměrné mzdě. Výše (resp. relace k průměrné mzdě) nově přiznaného důchodu zůstává ve všech valorizačních schématech shodná se základní variantou. Z tohoto důvodu zůstává stejný i podíl nově přiznaných starobních důchodů pod hranicí chudoby, který se dlouhodobě pohybuje kolem úrovně 2,3 %.⁴

⁴ K tomuto blíže viz popis základní varianty.

2. Mikrofinanční kritéria⁵

Mikrofinanční kritéria jsou kvantifikována pro různé úrovně příjmů jednotlivce s pomocí tzv. příjmově typizovaného jedince (dále jen PTJ). Podrobnější informace o PTJ a výpočtu jednotlivých mikrofinančních kritérií je k dispozici v sekci 2.2.

Připomínáme pouze, že PTJ je definován jako muž, setrvávající na trhu práce po dobu 45 let a odcházející do důchodu v 65 letech. Mikrofinanční kritéria jsou spočteny také pro ženy. I u žen se předpokládá setrvání na trhu práce po dobu 45 let a odchod do starobního důchodu v 65 letech. Modelově se předpokládá, že jde o ženu se dvěma dětmi.

- **Náhradový poměr**

Jelikož v žádné z uvedených variant nedochází ke změně parametrů důchodového vzorce, nemění se ve srovnání se základní variantou ani náhradový poměr v okamžiku přiznání důchodu.⁶

- **Vnitřní míra výnosu**

Valorizační schéma určuje růst důchodu od okamžiku přiznání důchodu. V důsledku toho mění valorizace výnosovou míru důchodového systému. Je zřejmé, že platí přímá úměra mezi výší valorizace a výnosností důchodového systému. Čím je valorizace vyšší, tím vyšší je i dosažená míra „zhodnocení“ pojistného odvedeného do důchodového systému.

Z výše uvedeného vyplývá, že *mzdová valorizace* zajišťuje nejvyšší výnosovou míru. Pro všechny PTJ-muže je dosažený výnos vyšší o cca 0,4 – 0,7 p.b. a pro PTJ-ženy zhruba o 0,5 – 0,8 než v základní variantě. Jedinec s celoživotním příjmem na úrovni 75 % průměrné mzdy může dosáhnout zhodnocení 6,5 až 7,6 % (u žen 7,1 až 8,4) v závislosti na ročníku narození. Vysoké zhodnocení (nad 6 % p.a. u mužů a nad 6,7 % p.a. u žen) mohou očekávat také jedinci s průměrným příjmem. *Švýcarská valorizace* vede k jen mírně vyšší míře zhodnocení než valorizace uplatněná v základní variantě. Rozdíl mezi mírou zhodnocení v základní variantě a variantě se švýcarskou valorizací činí pouze 0,1 – 0,2 p.b. Naopak při *cenové valorizaci* je v důsledku nižšího růstu vyplácených důchodů vykázána nižší míra zhodnocení vložených prostředků, která je o cca 0,15 až 0,3 p.b. nižší než v základní variantě.

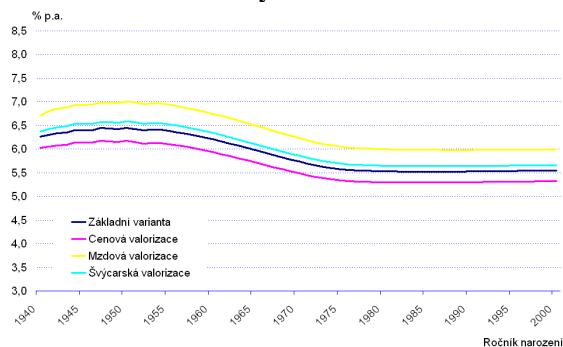
Rozdíl ve výnosnosti při nejnižší a nejvyšší uplatněné valorizaci činí cca 0,9 p.b. Uvedená diference dokládá, že výnosnost důchodového systému je relativně citlivá na změny valorizačního schématu. Grafy 6 a 7 porovnávají vnitřní míru výnosu pro PTJ muže a ženy narozené v letech 1940 až 2000, kteří po celou svou pracovní kariéru pobírali plat na úrovni průměrné mzdy.

Ze srovnání křivek míry výnosnosti pro muže a ženy vyplývají pouze úrovně rozdíly, které nejsou způsobeny valorizačními schématy. Příčiny těchto rozdílů byly podrobněji diskutovány v popisu základní varianty.

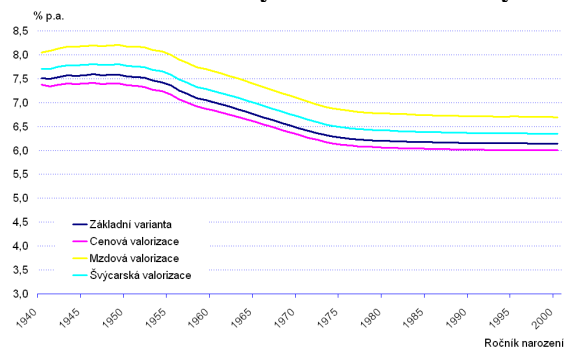
⁵ Mikrofinanční kritéria jsou, obdobně jako makrofinanční kritéria, spočítána s využitím odhadu průměrné mzdy včetně organizací s méně než 20 zaměstnanci.

⁶ Blíže k individuálnímu náhradovému poměru viz popis základní varianty

Graf 6: Vnitřní míra výnosu 100% PTJ-muže

Graf 7: Vnitřní míra výnosu 100% PTJ-ženy

• **Implicitní daň**

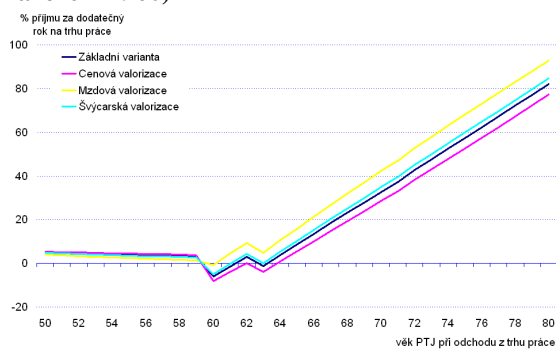
Obecně lze konstatovat, že vyšší míra valorizace rozšiřuje důchodové bohatství jedince. Současně také platí, že čím vyšší růst důchodu valorizace poskytuje, tím menší bude kladný rozdíl (popř. vyšší záporný rozdíl) mezi důchodem PTJ, který mu bude vyměřen po jednom dodatečném roce setrvání na trhu práce, a důchodem zvýšeným o roční valorizaci, který PTJ obdrží, pokud nevyužije možnosti pracovat jeden dodatečný rok a odejde do důchodu. Z tohoto obecného konstatování je možné dovodit, že valorizace vedoucí k vyššímu růstu vypláčeného důchodu oproti základní variantě úrovnově zvyšuje velikost implicitní daně. To se graficky projevuje posunem křivky, znázorňující průběh implicitní daně, směrem nahoru. Implicitní daň je tak nejvyšší ve variantě mzdové valorizace a nejnižší ve variantě cenové valorizace⁷. Úrovnové posuny implicitní daně nejsou kvantitativně příliš vysoké, jak dokládají grafy 8 a 9 zkonstruované pro PTJ muže a ženy s příjmem 100 % průměrné mzdy a narozené v roce 1960. Z porovnání obou grafů je patrné, že uvedené závěry lze shodně aplikovat jak na muže, tak i na ženy.

Zajímavým zjištěním je, že vyšší valorizace zvyšuje velikost implicitní daně a podkopává stimuly k setrvání na trhu práce, což je důležité zejména v období před dosažením statutárního věku odchodu do důchodu. Změny valorizačního schématu tak mohou ovlivnit rozhodování o setrvání na trhu práce především u těch jedinců, u kterých se implicitní daň v základní variantě pohybuje blízko nulové hodnoty.

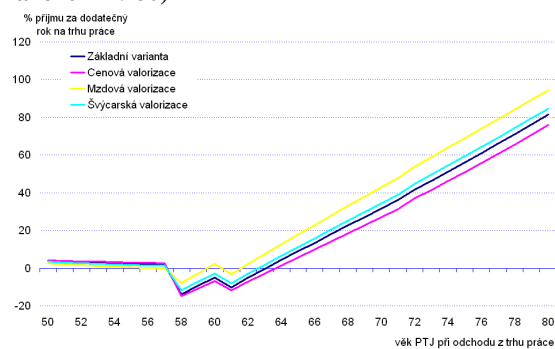
⁷ Zanedbáme-li období před věkem, ve kterém si lze nechat poprvé přiznat důchod. V tomto období je efekt opačný, protože jedinec si zvýší budoucí důchod (bez ztráty jednorozhodného důchodu), který se bude v porovnání se základní variantou více valorizovat, v důsledku čehož si více rozšíří své důchodové bohatství a implicitní daň se sníží.

Graf 8: Implicitní daň, 100% PTJ-muži (ročník narození 1960)

Graf 9: Implicitní daň, 100% PTJ-ženy (ročník narození 1960)

Z výše uvedeného lze učinit poměrně zajímavý závěr. Pokud je přáním tvůrců politiky zabudovat do důchodového systému podněty k setrvání na trhu práce, je nutné při uplatnění štedřejšího valorizačního mechanismu zvýšit penalizaci za předčasný odchod do důchodu (popř. zvýšit bonus za pozdější odchod do důchodu). Štedřejší valorizace, která sama o sobě zatěžuje důchodový systém, si tak vynucuje i úpravy v důchodovém vzorci směrem ke zvýšení důchodů při pozdějším odchodu do důchodu, má-li být zachována úroveň pojistně-matematické neutrality systému.

Závěry:

- **Existuje přímá úměra mezi výší valorizace a výší deficitů, potažmo dluhu důchodového systému.**

Vyšší valorizace prohlubuje implicitní dluh důchodového systému, naopak nižší valorizace dluh systému snižuje. Avšak ani minimální valorizace na úrovni růstu cen nezbrzdí prudký růst výdajů v období po roce 2030. Při mzdové valorizaci dosahuje dluh systému téměř ke 450 % HDP ke konci roku 2100, zatímco cenová valorizace vede k dluhu těsně pod hranicí 160 % HDP na konci roku 2100. Kumulace dluhu odráží vysoké deficity pozorované v důchodovém systému v dlouhém období, které při mzdové valorizaci dosahují k 7 % HDP a při cenové valorizaci překračují 3 % HDP.

- **Relativně vyšší míra valorizace je výdajově náročnější než valorizace nižší.**

Valorizace ovlivňuje výhradně růst vyplácených důchodů, v důsledku čehož se promítá i do celkového náhradového poměru a do výdajů důchodového systému. Mzdová a cenová valorizace představují z hlediska dopadů do výdajů systému horní a dolní mez použitých valorizačních schémat. Při mzdové valorizaci rostou výdaje důchodového systému až na úroveň téměř 16 % HDP a přesahují výdaje v základní variantě o zhruba 3 % HDP. Při uplatnění cenové valorizace by výdaje na důchody nepřekročily 12 % HDP.

- **Valorizace nemá vliv na počet důchodů.**
- **Valorizace nemění parametry důchodového vzorce a vzhledem k tomu neovlivňuje ani výši přiznaného důchodu a individuální náhradový poměr.**

Valorizace působí na výnosovou míru důchodového systému. Platí přímá úměra mezi štedrostí valorizace a výnosností důchodového systému. Čím je valorizace vyšší, tím vyšší je i dosažená míra „zhodnocení“ pojistného odvedeného do důchodového systému. Při mzdové valorizaci je dosažený výnos pro všechny typy PTJ-muže o 0,4 až 0,7 p.b. a pro PTJ-ženy o 0,5 – 0,8 p.b. vyšší než v základní variantě. Naopak při cenové valorizaci je pro obě pohlaví míra zhodnocení o cca 0,15 až 0,3 p.b. nižší než v základní variantě. Rozdíl ve výnosnosti při nejnižší a nejvyšší uplatněné valorizaci tak činí cca 0,9 p.b. Výnosnost důchodového systému je relativně citlivá na změny valorizačního schématu.

- **Změny valorizačního schématu vyvolávají úrovně posuny implicitní daně.**

Implicitní daň je nejvyšší ve variantě mzdové valorizace a nejnižší ve variantě cenové valorizace. Pokud je přáním tvůrců politiky zabudovat do důchodového systému podněty k setrvání na trhu práce, je nutné při uplatnění štedřejšího valorizačního mechanismu zvýšit penalizaci za předčasný odchod do důchodu (popř. zvýšit bonus za pozdější odchod do důchodu). Štedřejší valorizace, která sama o sobě zatěžuje důchodový systém, si tak vynucuje i úpravy v důchodovém vzorci směrem k relativnímu zvýšení důchodů při pozdějším odchodu do důchodu, má-li být zachována úroveň pojistně-matematické neutrality systému.